

Oasen Merv og dens Ruinmarker.

Af

Dr. phil. Arthur Christensen.¹⁾

Oasen Merv ligger midt i den store Ørken Kara-kum, som strækker sig fra det kaspiske Hav til Amu-darja, Oldtidens Oxus. Det er et øde og trøstesløst Land, som den transkaspiske Bane her passerer, og hvilke Anstrængelser, Lidelser og Farer der var forbundne med en Gennemrejse igennem disse Ørkenstrækninger, før Jærnbansen blev anlagt, herom giver Vambéry's Rejseskildringer fra Midten af forrige Aarhundrede et veltalende Vidnesbyrd. Der er næppe Tvivl om, at det dyrkelige Oaseland har været større tidligere og Karavan-Forbindelsen med Omverdenen lettere. Ørkenens Sandmasser forøges jo uophørlig gennem Vindens Arbejde, der fører de bortsmuldrende Dele af de Bjerge, som omrammer Ørkenlandet, ind over dette.

Oasen Merv skabes af Floden Murghâb, der udspringer paa Nordsiden af Sefid Kûh ligesom Herîrûd og siden paa en lang Strækning løber parallelt med denne, indtil den, delt i talrige Grene taber sig i Sandet lidt nord for Oasen Merv. Ved denne Flodens Forgørelse dannes Betingelserne for en Frugtbarhed af Landet, men der skal menneskeligt Arbejde til for at bevare Frugtbarheden og afværge Ørkenens stadige Angreb, som truer med at sluge det dyrkelige Land Tomme for Tomme. Men gennem Aarhundreder var det gaaet tilbage med Oasen Merv. Byerne skrumpede ind, indtil der i det 19de Aarhundrede overhovedet ikke længer var indfødte Bosteder tilbage af et saadant Omfang, at de fortjente at kaldes Byer. Hvor der i gamle Dage havde rørt sig et stærkt iransk Kulturliv, der var der nu kun en Nomadefolkning af tyrkiske Turkmener, der levede af Røvertog, indtil Russernes Erobring af Landet

satte en Stopper for denne Beskæftigelse, og Turkmenerne sank hen i Fattigdom. Turkmenerne — i Merv for Størstedelen de saakaldte Tekke-Turkmener — er forøvrigt en stolt og kraftig Race, forædlet ved stærk Tilblanding af iransk Blod, men uden alle Betingelser for at hævde Kultur-Traditionerne.

Hele Oasen har et Areal af ca. 4900 Kvadratkilometer, hvoraf omtrent de 4000 dels er dyrket, dels kan opdyrkes. Ikke langt fra dens vestlige Ud-kant ligger Ny-Merv, der er en kedelig russisk By paa ca. 12000 Indbyggere, Sæde for den russiske Garnison, paa det Sted, hvor tidligere Fortet Kauschid Khân Kala laa. Ruinerne af Gammel-Merv findes 27 Kilometer øst for Ny-Merv, ved Jærnbanestationen Bairâm Ali lige ved Oasens Østgrænse. Her er tillige Sædet for den kejserlige Domænes Administration. Kort efter, at Merv i 1883 var blevet erobret af Russerne, blev nemlig den største Del af Oasen gjort til en kejserlig Domæne under Navnet Bairâm Ali, og man anvendte megen Iver og stor Bekostning paa at skabe en Bomuldskultur her. Man forelagde i 1887 Czar Alexander III Planer over de Dæmningsarbejder, som Sultan Sandjar havde iværksat i Merv for henimod 800 Aar siden. Sandjar havde skabt det store Dæmningsværk Sultân Bent, hvor Murghâbs Vand, 80 Kilometer ovenfor Byen Merv, opsamledes og fordeltes i Kanaler. Ødelæggelsen af dette Værk ved senere Erobrere har været en Hovedårsag til Oasens Forfald. Czaren gav Ordre til, at man skulde forny de gamle Ingeniørarbejder efter Sandjars Planer, men trods alle de Teknikens Hjælpemidler, som vor Tid har til Raadighed, strandede Forsøgene Gang efter Gang. Stadig var Naturen stærkere end Menneskene. Ogsaa det

¹⁾ Denne Artikel gengiver et Foredrag, holdt i »Orientalisk Samfund« den 21. Febr. 1917.

store Jolatun-Sluseværk, det andet af disse Værker, som Russerne har bygget, og selve det genopstandne Sultân-Bent er efter Sagkyndiges Udsagn forføjede. De fyldes efterhaanden med Dynd.

Hvad Krongodsets Dyrkning angaar, saa staa af 104000 Desjaliner Land de 24000 under Vanding — saaledes var Forholdet i hvert Fald for tre Aar siden —, og deraf var de 14000 under Bomuldsdyrkning, medens der paa de øvrige dyrkedes Korn, Foderplanter o. s. v. Markerne bortforpagtes til Turkmenere. For Bomuldsmarkerne er Reglen den, at Forpagterne afleverer Bomulden til Godsets Administration, der sørger for Rensningen og Salget af Bomulden i Moskov, hvorefter Forpagteren faar Halvdelen af Udbyttet udbetalt. Rejsende, der haft Lejlighed til at sammenligne Bomuldsmarkerne i Merv med dem i Ferghana, fremhæver den iøjnefaldende Forskel i Disfavor af Merv. Russerne egner sig ikke til at drive Bomuldsavl i Merv-Oasen, hvor det almindelige Forfald har medført, at Klimaet blev mere generende og usundt end i ældre Tider. Turkmenerne er heller ikke gode Dyrkere, langt bedre er Sarterne fra Bokhara- og Samarkand-Egnen. Iøvrigt knytter der sig ogsaa til Godset Bairâm Ali ubehagelige Erindringer om Underslæb, som blev opdaget ved en af Senatorrevisionerne. Det blev mig fortalt, at Godset i 1913 for første Gang havde givet et Nettooverskud.

Der er intet Hotel i Bairâm Ali. Den Rejsende, der ankommer hertil, maa henvende sig til Godsets Administration. Jeg opholdt mig kun en enkelt Dag i Bairâm Ali og var i den Tid Godsforvaltningens Gæst. Med stor Elskværdighed stillede man et Værelse i Administrationsboligen til min Raadighed samt en Troika, der skulde bringe mig rundt i det store Ruinfelt. En tysktalende ung Dame fra et af Kontorerne paatog sig elskværdigt det Hverv at være min Cicerone og fuldførte det med største Samvittighedsfuldhed og Opofrelse; thi nogen ublandet Behagelighed var det ikke i Juli Maaned i en Temperatur af ca. 50 Gr. R. under bagende Sol at køre rundt i Ødemarken i aaben Vogn i flere Timer. Naar vi stod ud af Vognen for at betragte et eller andet, kunde jeg mærke, hvorledes den ophedede Jord brændte gennem Støvlesaalerne.

Men paa mig gjorde disse livløse Rester af Aartusinders Kulturliv det stærkeste Indtryk. Naturligvis har jeg under dette korte Besøg kun kunnet faa et overfladisk Begreb om Tingene, men det

var mig dog straks klart, at man her havde at gøre med forskellige Byer fra forskellige Perioder. I det følgende vil jeg give en kort Skildring af Ruinmarkerne, saaledes som jeg saa dem, idet jeg sammenholder mine Erindringer og Optegnelser med O'Donovans Beretning fra 1882 og Shukovskis fra 1893¹⁾.

Naar man starter fra Administrationskontorerne og har passeret nogle faa, af Indfødte beboede

Fig. 1. Ruiner af Bairâm Ali Khân Kala, Byen Merv fra det 14.—18. Aarh.

Huse, staa man ved de Mure, der omslutter den sidste af de ødelagte Byer, der har ført Navnet Merv. Den kaldes efter sin sidste Hersker, der i 1784 faldt under Forsvaret mod Emiren af Bokhara, Bairâm Ali Khân Kala. Muren, der har haft en Højde af 15 Fod er endnu for en stor Del bevaret og ligner i Anlægget ganske de Mure, man finder omkring persiske Byer. Bairâm Ali Khân Kala stammer fra det 14. Aarh., men dens Fæstningsværker kan jo godt være fornyede flere Gange i Aarhundredernes Løb. Byen deles ved en indre Mur i en vestlig og en østlig Halvdel, hvoraf den østlige strækker sig længere mod Nord og Syd. I den østlige Halvdels nordøstlige Hjørne findes selve »Borgen«.

Indgangen til Bairâm Ali Khân Kala er i Vest og Øst. En Hovedvej fører tværs igennem begge Byens Halvdele fra den ene Port til den anden, og fra denne Vej ser man den uddøde Stad liggende til begge Sider (Fig. 1—2). Her staa

¹⁾ E. O'Donovan, The Merv Oasis Lond. 1882. II p. 233 ff. — Bulletin de la commission archéol. imp. de Russie, de l'année 1890, St. Pet. 1893, forkortet Gengivelse i Petermann's Mitt. 1894. Sml. iøvrigt Norton, Report on Archaeological Remains in Turkestan (Suppl. Papers of the Archaeol. School in Rome I, 1905).

Husmurene, tildels med Døre og Vinduesaabninger endnu kendelige, andre Steder i højere Grad smuldrede sammen; her ses Rester af Bade, Moske og Medresé, Vandbassiner, Aquaedukter, osv., et malerisk Virvar af Ruiner, der henleder Tanken paa 1001 Nats forstenede og fortryllede Byer og

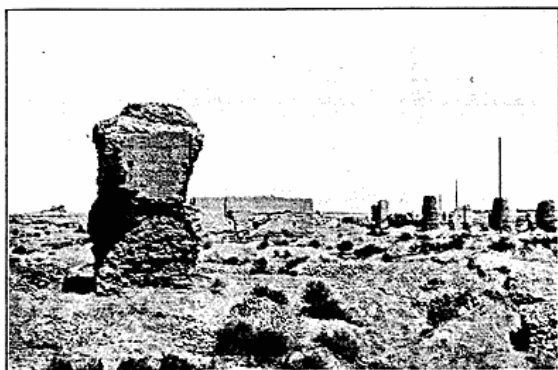

Fig. 2. Ruiner af Bairâm Ali Khân Kala.

vækker den Stemning, der har dikteret orientalske Digtene saa mangt et elegisk Digt om menneskelig Storheds Forgængelighed.

En Borg jeg saa, mod Himlen bygt ved
Kongeord,
Her hersked Jordens Fyrster, Fyrster
sank i Jord.
Der sad en Turteldue ensom paa dens
Tinde
Og kurrede saa vemodsfult: »Hvor,
hvor, hvor, hvor?»¹⁾

Omtrent nord for Bairâm Ali Khân Kala findes et kvadratisk Fæstningsanlæg, en tildels bevaret Bymur, der har haft lignende Form som den om Bairâm Ali Khân Kala, med massive Taarne og fire Aabninger, en midt paa hver af de fire Sider. Det er den saakaldte Sultân Kala, de persiske Seldjûkiders Residens fra det 11te og 12te Aarhundrede. Ogsaa her har »Borgen« været anbragt i det nordøstlige Hjørne. Der findes endnu nogle Rester tilbage af den. Men ellers er næsten alle Spor af Bygninger forsvundne med en eneste Undtagelse; formodentlig er en Del af Materialet i sin Tid blevet bortført for at anvendes til Opførelse af den nyere By Bairâm Ali Khân Kala, Resten

¹⁾ Omar Khajjâm.

er sunket sammen og gemmer sig under den topede Overflade. Stumper af Teglsten og Potteskaar ligger spredt overalt. Men en Bygning er endnu bleven tilbage, et prægtigt Minde om en stor Tid, nemlig Sultan Sandjars Mausolæum, der var blevet opført nogle Aartier efter denne berømte Seldjûkidefyrstes Død, lige i Midten af Sultân Kala. Bygningen hæver sig til en betydelig Højde som et kvadratisk Murværk med en Indgang fra den ene Side, men ellers kun med faa Aabninger. Den øverste Del er cylindrisk og kronet med en mægtig Kuppel, hvis Murværk endnu er næsten fuldstændig bevaret. Udenom Cylindren har der været en Ramme af Buer, opførte ovenpaa den kvadratiske Underdel. En Del deraf er endnu tilbage, omend i stærkt beskadiget Tilstand. Indvendig findes sparsomme Rester af ornamenterede Fajancefriser og nu ulæselige Inskriptioner. Mausolæet er forøvrigt blevet restaureret af Russerne (Fig. 3).

Ikke langt fra Sandjars Mausolæum findes en Helligdom, der endnu den Dag idag drager de Troende. Det er et Dobbelt-Gravmæle over to Helgener. Hvem de to Helgener er, kunde jeg ikke erfare, men ifølge Shukovski er Gravmælet rejst over to af Profeten Muhammeds Ledsagere. Shukovski fandt i 1890 de to Gravkamre i en ussel Tilstand; paa selve Gravene laa store Plader af graat Marmor af nyere Dato, bedækkede med

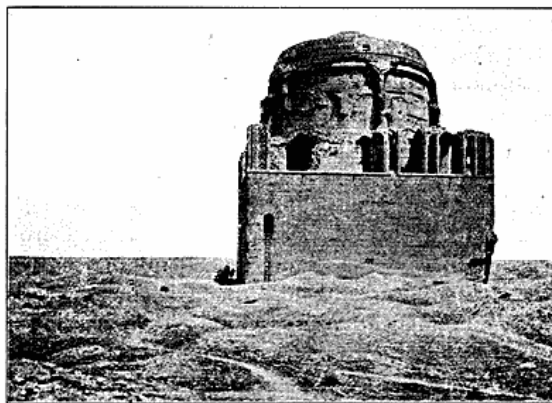

Fig. 3. Sultan Sandjars Mausolæum i Sultân Kala, Byen Merv fra det 11.—13. Aarh.

arabiske Inskriptioner, hvori de to Helgenes Leved beskrives i et billedrigt Sprog. Nu er der over hver af Gravene rejst en firkantet Kuppelbygning forsynet med tilgitrede Vinduesaabninger.

Fra en ældre Tid stammer den noget forfaldne Dobbeltbygning, der danner Baggrund for Gravkamrene, to med hinanden forbundne, fortil aabne Haller, hvis Indre er beklædt med blaa Ornamenter af glaserede Sten (Fig. 4). Desuden findes nogle smaa Bygninger for Gravens Vogtere. I et

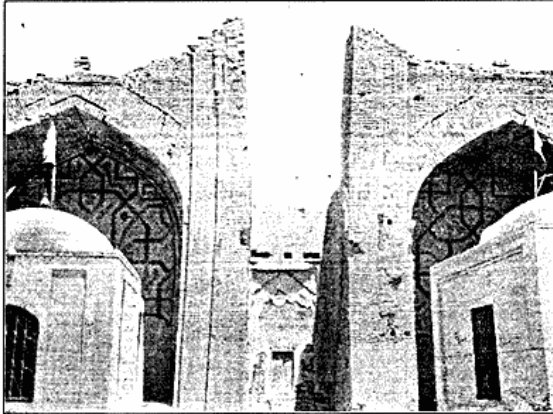

Fig. 4. Gravmæle over to Helgene.

Hjørne af Indhegningen faldt mit Blik paa et »Kludetræ«, som man saa hyppigt træffer ved muhammedanske Helligdomme, rejst over Helgener, der har den Gave at kurere Sygdomme¹⁾. Træet bliver behængt med Strimler af de Syges Tøj, hvorved Sygdommen overføres til vedkommende Helgen og helbredes af ham.

Øst for Sultân Kala træffer vi Rester af en endnu ældre befæstet By af omtrent samme Omfang. De Indfødte kalder den Djaur Kala, »de Vantros Fæstning«, og det er for saa vidt historisk korrekt, som denne By stammer fra den førmuhammedanske Tid. Her laa Sasanidetidens Merv, og efter den islamitiske Erobring var Fæstningen Sæde for den arabiske Statholder. Enceintens Murværk har i Tidens Løb antaget Skikkelse af vældige Volde af ulige Højde, enkelte Steder indtil 36 Meter. Fremspring i Voldene viser, hvor Taarnene har ligget. I den nordlige Vold findes Rester af »Borgen«. Det Indre har samme Udseende som Sultân Kala; den ujævne Jordflade, der gemmer Resterne af Fortidens Bygninger, er overaaet med Teglstumper og Skaar.

Ved Nordsiden af Sultân Kala findes Spor af en Vold, der vistnok gemmer den allerældste By,

¹⁾ Sml. Dania I p. 1, VIII p. 51.

det margianske Antiochia fra Seleukidetiden. Det er en omtrent firkantet Enceinte af betydelig mindre Omfang end de allerede omtalte, og den betegnes af de Indfødte som Iskender Kala, »Alexander-Fæstningen«, idet Sagnet beretter, at Alexander d. Store havde rejst sin Lejr her. Dette er næppe historisk, og Shukovski hævder, at der ikke findes historiske Vidnesbyrd, der berettiger til at anse denne Del for en fra Sultân Kala sondret By. Men saa vidt jeg kunde se, udgjorde Alexander-Enceinten dog et Hele for sig, og jeg saa et Vidnesbyrd om dens høje Alder deri, at Jordbunden, paa hvilken der ogsaa findes en Del Teglstensstumper, er mere jævn, som om Bygningsresterne har haft Tid til at synke helt sammen. (Fig. 5) Kun et enkelt Sted i et Hjørne af Volden fandt jeg en Rest af Murværk af soltørrede Sten, men den maa utvivlsomt skrive sig fra en langt senere Tid.

Enkeltstaaende Ruiner fra forskellige Tider findes forøvrigt midt omkring i Mellemrummene mellem de forskellige Byer. Man har lejlighedsvis fundet større Brudstykker af Pottemagerarbejde og Kobberredskaber mellem Ruinmarkerne, men der er ingen Steder blevet udført systematiske Udgravninger. Alle de Kanalløb, der har ført Murghåbs Vande til de gamle Byer, er forlængst udtørrede, og Jorden paa Ruinmarkerne er gold og øde. Kun hist og her vokser stride Totter af haardsøre Ørkenplanter. Kun i Terrænet nær ved Bairâm Alî

Fig. 5. Iskender Kala, det margianske Antiochia fra Seleukidernes og Parthernes Tid, grundlagt i det 3. Aarh. f. C.

er nogle Strækninger tagne under Dyrkning. Her finder man Bomuldsmarker og Majsplantninger.

* * *

Merv hører til Iranernes tidligste Kolonisationsomraader. De arabiske Geografer Ibn-el-Fakih,

Istakhri, Ibu Haukal og Makdisi lader Sagnkongen Tahmûras bygge Citadellet i Merv allerede i Menneskeverdenens første Aarhundreder, men de tre sidste af disse Forfattere er enige om, at selve Byen er bleven grundlagt senere af Alexander den Store. Ariernes Indvandring fra Sydrusland, der jo endnu langt ned i Oldtiden havde en skythisk, d. v. s. iransk Befolkning, maa være foregaaet i mange Sæt og formodentlig ad to Veje, dels nord om det kaspiske Hav, dels gennem Kaukasuspasserne. Den nordlige Vandringsvej har fra de mellemasiatiske Stepper fulgt de store Floddale. Arierne er vandrede ind langs Oxus (Amu) og Jaxartes (Sir), derefter ogsaa langs Margus (Murghâb), og Arius (Herîrûd) og har besat Khorasmien (Khiva), Sogdiana (Bokhara og Samarkand), Margiana (Merv), Baktrien og Aria (nordlige Afghanistan). Margiana havde gennem Murghâbdalen nærmest Forbindelse med Aria og Baktrien. Hele det nævnte Besættelsesomraade finder vi omtalt under ét i Avesta, i en vistnok meget gammel Hymne, den saakaldte Mihr Yasht, Mithra-Hymnen;¹⁾ dog nævnes Baktrien her ikke særskilt, idet det vistnok har været regnet som en Del af Margiana. Senere var Forholdet omvendt. Det nære Forhold mellem Margiana og Baktrien fremgaar ogsaa af den Indskrift, som Kong Darius I. lod indhugge i Klippen ved Behistun i sit Riges tre Hovedsprog, Persisk, Babylonisk og Elamitisk. Blandt de Oprørere, der rejste sig mod Darius, nævner Behistun-Indskriften Frâda, der kaldte sig Konge af Margiana. Han besejres af Satrapen i Baktrien, Dâdarshish, og efter at have omtalt »Kampen med Margianerne« tilføjer Darius: »Det var, hvad jeg udrettede i Baktrien«. Margiana regnedes altsaa med til Baktrien. Dermed stemmer det ogsaa, at Margiana ikke nævnes særskilt i Opregningen af Perserrikets Satrapier i Indskriftens Begyndelse.

I Margiana boede ifølge Plinius Derbikerne nærmest henimod Oxus, derefter Massageterne, Parnerne og Daherne, alle formodentlig Folkeslag af iransk Oprindelse. Ptolemæus nævner en hel Række Byer i Oasen, nemlig Ariaca, Sena, Aratha, Argadina, Jasonion, Rhea, Antiochia Margiana, Guriana og Nigæa. Af dem er Antiochia Margiana

¹⁾ At de geografiske Navne (Mouru-Margiana, Merv osv.) her foreligger i en sen Sprogform, betyder intet med Hensyn til Hymnens Alder, da den Redaktion, hvorpaa vor nuværende Avestatekst beror, stammer fra en forholdsvis sen Tid, nemlig det 4de Aarh. efter vor Tidsregning.

den vigtigste. Først en saa sen klassisk Forfatter som Plinius lader Byen blive grundlagt af Alexander, der gav den Navnet Alexandria. Da Byen var bleven ødelagt af Barbarer, blev den genopbygget af Antiochus Soter (280 — 61 f. C.), der først gav den Navnet Syriaana, derefter Antiochia. Strabo ved intet om Byens Grundlæggelse ved Alexander, men fortæller kun, at Antiochus Soter byggede Byen og kaldte den Antiochia. At Antiochus, som Plinius mener, først skulde have givet den et Navn og derefter døbt den om, lyder meget usandsynligt; snarere kan Gutschmid have truffet det rette, naar han¹⁾ opfatter Plinius' Notits saaledes, at Antiochus genoprettede en ødelagt By Syriaana og gav den Navnet Antiochia. Syriaana kan næppe være noget andet end iransk Sulighânâm, d. e. Sogdiernes By, hvad der synes at tyde paa, at Byen oprindelig er bleven grundlagt af Udvandrere fra Sogdiana. Dette margianske Antiochia er vistnok det nuværende Iskender Kala.

Antiochus fuldførte et andet vigtigt Bygningsværk i Margiana. For at skærme Landet mod de stadige Indfald af røveriske Nomadefolk lod han bygge en Mur paa 1500 Stadier (ca. 260 Kilom.) omkring hele Oasen. Baade Strabo og Plinius fortæller, at Margianas Jordbund er fortræffelig egnet til Vindyrkning; det forsikres, siger Strabo, at man der hyppigt træffer paa Vinstokke, som to Mand vanskeligt kan omfatte med Armene, og hvis Drueklaser maaler indtil to Albulængder.

Men allerede under Antiochus Soters Efterfølger, Antiochus Theos, gled Margiana bort fra Seleukideriget. Baade Margiana og Sogdiana kom til at høre til det græsk-baktriske Rige, som Diodotos grundlagde i Irans yderste Østen. Senere blev Margiana frarevet de hellenske Konger af et skythisk Folk, Sakaraukerne. Imidlertid dannede der sig en ny Magt i Iran. Arsakiderne var oprindelig en Høvdingslægt af Parnernes Stamme, en i Margiana hjemmehørende Afdeling af Daher-Folket. De stiftede det parthiske Rige, som efterhaanden frarev Seleukiderne hele deres iranske Rige. Den egentlige Skaber af Partherrigets Størhed, Mithridates I, fratog efter Midten af det 2de Aarhundrede f. C. Sakaraukerne Margiana; fra hans Efterfølger Fraates I har vi en Drachme med Paaskriften Margiana. Hos Isidor af Charax figu-

¹⁾ Geschichte Irans und seiner Nachbarländer von Alexander dem Grossen bis zum Untergang der Arsaciden (Tüb. 1888), p. 27.

rerer Margiana blandt de enkelte saakaldte »Kongeriger«, hvoraf Partherriget bestod. Fra Mithridates' Tid stammer ogsaa det berømte første Kapitel af Avestaskriftet Vendidad med Opregningen af de af Ahura Mazdâh skabte Lande; her opføres Margiana, Mouru, det mægtige, det retfærdige, som det tredje i Rækken — efter Airjâna vaêdja (hvorved her maa forstaaes Chorasmien) og Sogdiana. Kineserne nævner paa denne Tid Byen Mo-lu, d. e. Mouru, der ogsaa kaldes »Lille An-si« (Antiochia, persisk Andiv). For de kinesiske Historieskrivere har denne By staaet som en saa vigtig Stad i Partherriget, at de efter den har anvendt Betegnelsen An-si om hele det parthiske Rige. Den var i Virkeligheden Parthernes betydeligste Handelsstad i Østen. Da Crassus i Aaret 53 f. C. led sit forsmædelige Nederlag overfor Partherne — han blev selv dræbt —, lod Partherkongen Orodes ca. 10000 fangne Romere anbringe i det margianske Antiochia.

Der gaar nu nogle Aarhundreder, i hvilke vi ikke hører Tale om Merv. I Aaret 226 efter vor Tidsregning styrte Ardeschîr Bâbekân den sidste Partherkonge og stiftede det persiske Sasaniderige. Efter at Ardeschîr havde sikret sig Rigets vestlige Lande, foretog han et Tog til Østiran og underkastede sig Landene her, deriblandt Merv. I de følgende Aarhundreder begyndte Barbarfolket Haital (Heftaliterne eller de hvide Hunner) at true Perserrigets nordlige og østlige Dele, og Egnen om Merv var Skuepladsen for et stort Slag, hvor Sasanidekongen Varahrân V (Bahrâm Gôr 420—38) slog Haital. Det er formodentlig disse Kampe, der har sat deres Spor i Heltedigtningen, idet f. Eks. Heltesagnet om Zarêr, der henlægges til Zoroasters Tidsalder, lader Kong Vishtâspa og Zarêr kæmpe en vældig Kamp mod Turanerkongen Ardjâsp ved Merv. Ogsaa det nypersiske, men paa en sasanidisk Kilde byggede Epos »Vis og Râmîn« har Merv til Skueplads.

I det 5. Aarh. e. C. fremtræder det sasanidiske Merv, det, der nutildags kaldes Djaur Kala, som et vigtigt Sæde for nestoriansk Kristendom i Østen. Paa et Bispemøde i en arabisk By i Aaret 422 indfinder sig bl. a. en Biskop fra Merv¹⁾. Under Khusrô Anôsharvân nævnes en Metropolit David fra Merv²⁾. Men ogsaa i Parsismens Historie har Merv paa denne Tid spillet en fremtrædende Rolle, hvad der fremgaar af en Bemærkning i Bar Bahlûls syrisk-

¹⁾ Labourt, *Le Christianisme dans l'Empire perse* p. 122.

²⁾ *ib.* p. 169.

arabisk Leksikon fra 963 e. C. om, at Zoroaster havde affattet Avesta paa syv Sprog, nemlig syrisk, seistansk, mervisk, græsk og hebræisk. Det beror naturligvis paa en Misforstaaelse, men det maa dog sandsynligvis betyde saa meget, at der maa have eksisteret en Avestaoversættelse paa den iranske Dialekt, der taltes i Merv.

I Aaret 651 udspillede i Oasen Merv det Drama, der betegnede Afslutningen paa det sasanidiske Rige og derved paa den glørværdige persiske Oldtidskultur under Zoroastrismens Banner. Jezdegerd III, den sidste Sasanidekonge, veg Skridt for Skridt nordøstpaa for de sejrrikt fremstormende Arabere. Til sidst standsede han i Merv. Her mente han foreløbig at være i Sikkerhed. Den hellige Ild, som han havde ført med sig fra Rai, anbragte han i Merv og lod bygge et Ildtempel over den og anlægge Haver udenom. Her levede han omgivet af et sørgeligt Hof af Slaver, Kokke, Kvinder og Børn, men ikke en eneste Kriger. Snart havde han fortæret sine medbragte Midler, og endelig naaede Araberne Oasen. Ved denne Tid havde en stor Del af Persiens Yderlande, saaledes ogsaa Merv, tilrevet sig en vis Selvstændighed. Jezdegerd anerkendtes vel endnu som »Kongernes Konge«, men det synes som om den daværende Underkonge i Merv, Mâhôm, foretrak at kæmpe mod Araberne for egen Regning og derfor først at rydde den daadløse Storkonge af Vejen. Det Slot, som Jezdegerd beboede i Merv, blev omringet. Jezdegerd undslap i sidste Øjeblik ved at lade sig fire ned over Muren, og flygtede ud af Byen i sydvestlig Retning langs med Razik-Kanalen, indtil han naaede en Mølle. Dødtræt søgte han Tilflugt i Møllen, og lagde sig til at sove, men Møllens eller hans Slavers Begærlighed blev vakt ved Synet af den Fremmedes prægtige, af Guld og Juveler straalende Dragt, og den sovende Konge blev myrdet. Efter Beretningen blev hans Lig, der var blevet kastet i Razik, fundet af kristne Munke, der beviste det den sidste Ære. Snart var Araberne nu Herrer i Merv. Merv blev Khorasans Hovedstad.

Men det sasanidiske Merv vedbliver at bestaa, selv om Moskeer efterhaanden fortrænger de zoroastriske Ildtempler. Merv kaldes i den muhammedanske Tid med Tilnavnet Shâhidjân (arabiseret af Shâhighân, »det kongelige«, senere misforstaaet som Shâh-i-djihân, »Verdens Konge«, eller Shâhdjân, »Kongens Sjæl«) til Adskillelse fra det syd-

ligere beliggende Merv-i-rûd. Vi faar nu udførligere Efterretninger om Byen gennem de arabiske og persiske Geografer, særlig Istakhri, Ibn Haukal, Makdisi, Jâkût og Hamdullâh Mustaufi. Byen havde fire Porte, Bâr-el-madîna i Sydvest mod Vejen til Sarakhs, Bâb Sandjân i Sydøst mod Asadî-Kanalen, Bâb Dar Mashkân i Nordøst mod Vejen til Oxus, og Bâb Bâlin i Nordvest. Razik-Kanalen flød ind i Byen ved Bâb-el-madîna; her blev dens Vande opsamlede i store Bassiner til Brug for Kvarterets Beboere.

Abû Muslim, Abbassideættens Forkæmper i Kampen mod Omajaderne om Kalifværdigheden, gjorde sig i 747 til Herre i Merv, hvor han proklamerede Abbassiderne. Han residerede i Mâdjân-Forstaden ved Mâdjân-Kanalen, der flød vestligere end Razik, og her byggede han den »nye Moské«, Fængslet og Regeringsbygningen med en Kuppel, der var 55 Alen i Diameter. Den »gamle Moské« stod nær ved Bâb-el-madîna. Man paaviste ved Murghâb det Hus, der havde tilhørt en Slave af Abbassiderne, hvor den abbassidiske Kappe først var bleven farvet sort, den Farve, som Abbassideslægten havde valgt sig. Abû Muslims Sekretær, Perseren Atâ fra Merv, vakte siden en farlig kættersk Bevægelse i Transoxanien, idet han optraadte som Profet, med Ansigtet tilhyllet med et gyldent Slør, hvorfor han fik Tilnavnet El-Mukanna, »den Tilslørede«. Men El-Mukannas Oprør blev knust.

I Begyndelsen af det 9. Aarhundrede sendte Kalifen Hârûn-ar-Rashîd sin Søn Mamûn som Generalstatsholder til Kalifatets østlige Provinser. I 809 holdt Mamûn sit Indtog i Merv, hilst af en mervisk Lærd, Abbâs, med et Digt, der er interessant derved, at det er det ældste bevarede Digt i nypersisk Sprog. Mamûn slog sig ned i et stort Palads udenfor Bâb Dar Mashkân og levede her i nogle Aar, indtil han efter Faderens Død drog i Leding mod sin Broder Amin for selv at vinde Kalifværdigheden. Allerede under Mamûn tilrev en indfødt persisk Slægt, Tâhiriderne, sig Magten i Nordiran, idet de ganske vist anerkendte Kalifens Overhøjhed. En af Tâhiriderne, Husain, anlagde en ny vestlig Forstad til Merv ved Bredden af Hormuzfarrâh-Kanalen og flyttede mange af Byens Markeder hertil. Tâhiriderne afløstes af Saffâriderne, disse igen af Sâmâniderne, og først ved dette Dynasti fik de østiranske Landes voksende Uafhængighed en saadan materiel og kulturel Basis, at man igen kan tale om en virkelig iransk Statsdannelse.

Fra denne Periode, det 10. Aarhundrede, faar vi nærmere Efterretning om hele det Kanalvæsen, hvorpaa Mervs Blomstring beroede. En Dagsmarche syd for Merv blev Floden inddæmmed med Diger, der støttedes af Træværk, og som skulde forhindre Flodlejet i at flytte sig. Denne Dæmning stod under Opsyn af en særlig Emir, som havde under sig 10000 Arbejdere og beredne Vagter. Der fandtes ved Dæmningen et særligt Maal, som viste Flodhøjden. En Mil syd for Merv blev Flodens Vand dæmmed op i en stor rund Sø, hvorfra det gennem fire Kanaler, Hormuzfarrâh længst mod Vest, derefter i Retning V.—Ø. Mâdjân, Razik og Asadî, førtes rundt i Byens Kvarterer og Forstæder. Byen havde paa dette Tidspunkt tre store Moskéer, nemlig foruden den »gamle« og den »nye« den saakaldte Banî Mâhân's Moské. I Banî Mâhân-Kvarteret i Øst ved Asadî-Kanalen residerede Mervs Marzbân, en Titel der svarer temmelig nøje til det middelalderlige europæiske »Markgreve«. Haverne om Merv var berømte for deres Meloner. Ogsaa Silkeorme dyrkedes, og Mervs Silkestoffer havde et fint Navn. En særlig berømt Drue dyrkedes i Kushmaihân, der laa lidt nordøst for Merv paa Ruten til Bokhara. Den senere (14. Aarh.) levende persiske Forfatter Hamdullâh Mustaufi fortæller, at Sæden i hin Periode gav hundredre Fold det første Aar, og det ikke indsamlede Korn gav tredive Fold i det andet og ti Fold i det tredje. Men Klimaet var usundt, og Beboerne plagedes af Flyvesandet fra Ørkenen og af giftigt Kryb.

Under Sâmâniderne trivedes den genfødte nationale persiske Kultur, og en Del, ikke af de ringeste, af Aandslivets Koryfæer stammede fra Merv, saaledes Digteren Navâihî og den ogsaa som en fremragende Astronom kendte Umâra, der med megen Friskhed besynger Naturen og Livsglæden og tillige har en satirisk Aare:

Se Vinen i min sølverhvide Skønnes Haand!
Det er forvist, som Sol og Maane stod i Pagt.
Og Bægret, som beskygger røden Vin,
Er som en Tulipan blandt hvide Roser lagt.

Idag dig Heldet svigted, men imorgen
Paa Fædres Storhed trøstigt skal du bygge.
Thi Haabet plejer Adams Børn at hænge
Om Halsen paa »Imorgen« som et Smykke.

Sâmâniderne grundlagde et offentlig Bibliotek i Merv.

Ogsaa efter at Sâmânidernes Herredømme omkring ved Aar 1000 var blevet afløst af Ghaznavidernes, vedblev Mervierne at yde deres Bidrag til den persiske Poesi. Asdjadi, en af den berømte Ghaznavide-Sultan Mahmûds fornemste Hofdigtere, stammede fra Merv.

Men det gamle Mervs materielle Tilbagegang var allerede begyndt i det 10. Aarhundrede. Da Makdisi i den sidste Halvdel af dette Aarhundrede besøgte Merv, laa baade Citadellet og en stor Del af Forstaden i Ruiner. Senere omtales vel det sasanidiske Merv endnu lejlighedsvis af Geograferne. Jâkût, der kom til Merv i 1219 og blev der i tre Aar, ivrig beskæftiget med at samle Materiale til sit store geografiske Leksikon i Mervs berømte Biblioteker, omtaler Mâdjân-Forstaden og nævner dens to Hovedgader Barârdjân og Tukhârân-bih. Men paa denne Tid var al Mervs Herlighed koncentreret i den By, som Seldjûkidesultanerne havde opført og gjort til deres Residens. Det er den Enceinte, der nu kaldes Sultân-Kala.

Den nye By blev hurtig et glimrende Centrum for persisk Aandsliv. Her disputerede den høj lærde, men letlevende Embedsmand Nâsir-i-Khusrô med den gamle Asket-Filosof Kisâi, indtil han selv blev »vakt« af den ismailitiske Sekts Prædikanter og drog til det ismailitiske Ægypten for at studere Læren grundigt. Under Sultan Melikshâh (1072—92) oprettede den berømte Minister Nizâm-el-mulk et Bibliotek i Merv. Men sin højeste Glans naaede Byen under Sandjar, der regerede som Encherre fra 1119 til 1157. Merv blev under Sandjar Sædet for et Digterhof, ved hvilket den forfinede Panegyrik og dens Supplement, Satiren, naaede Højdepunktet af Kunstfærdighed, men ganske vist ogsaa af Unatur. Emir Muizzî, der som Digter havde ført et kummerligt Liv fuldt af Pengesorger under Melikshâh, fordi Nizâm-el-mulk ikke interesserede sig for Versemageri, kom nu til Ære og Værdighed og holdt med nidsk Mistænksomhed alle opdykkende Talenter nede. Dog lykkedes det med List den unge Anvarî at skaffe sig Ørenlyd for sin Kunst hos Sultanen, og snart fordunklede han ganske Muizzî. Ogsaa Adib Sâbir vandt betydeligt Digterry, og selv i Sandjars Harem dukkede der poetiske Talenter op; en af hans Haremsdamer, Mehisti, har skaffet sig en Plads i de persiske Antologier.

Men med Sultan Sandjars Storhed tog det en brat Ende. Han kom i Krig med den tyrkiske Ghuz-Stamme, der boede ved Oxus, og led et blodigt Nederlag. Selv kom han i Fangenskab hos Ghuzerne, der om Natten holdt ham indespærret i et Jærnbur. Ud over Merv og store Dele af det øvrige Khorasan førte de tyrkiske Barbarer deres Hærgningstog. Anvarî rettede en fortvivlet Appel til Sultan Ahmed af Samarkand, og aldrig havde hans digteriske Aand givet sig et ædlere og mere gribende Udtryk end i dette Digt, hvori han klagede over Tidens Nød:

... Og hør de fortvivlede Hjærter Skrig:
 »O du, der er Sejrs-Forjættelsens Tegn,
 Alt, alt er traadt sønder af hærgende Horder,
 Hvorhen du end skuer i Khorasans Egn.
 Ak, sporeløst forsvandt fra Iran alt godt,
 Kun Usseldom raader paa alle Kanter.
 Elendige Trælle er Herrernes Herr,
 Og Adelsmænd knægtes af Betler-Bander.
 De Fribaarne stander ved Slavernes Port,
 De ædle som Fanger maa lade sig smæde.
 Man finder kun Mødom hos ufødte Fostre,
 Kun Barnet i Vuggen end kender til Glæde.
 Moskeer har Ghuzerne gjort til Stalde,
 Der findes ej Tag, der findes ej Porte;
 Om Fredagen høres i Hallen ej Bøn,
 Khatib, Muezzîn og Mimbar er borte« ...

Det lykkedes Sandjar at undslippe fra Fangenskabet, men imidlertid havde Sultan Atsiz af Kharezm (Chorasmien, Khiva) besat Merv. Sandjar døde nedbrudt kort efter, 1157. Først senere rejste hans Tjenere til Minde om ham det Mausolæum, der endnu knejser ensomt mellem de spredte Brokker, der fylder Stedet, hvor hans By laa. Jâkût beskrev Bygningen som en mægtig Kuppel, dækket med blaa Teglsten, saa høj, at den kunde ses en Dagsmarche bort over Sletten. Vinduerne under Kuplen vendte henimod den tilstødende Fredagsmoské. Merv havde paa Jâkûts Tid, altsaa i Begyndelsen af det 13. Aarhundrede, to Hovedmoskeer, en for Hanafiterne og en for dem, der fulgte den shâfiitiske Ritus. For Videnskabsmænd var Merv et Eldorado. Det havde en hel Række store offentlige Biblioteker, nemlig foruden det, der stammede fra Sâmâniderne, og det, som Nizâm-el-mulk havde anlagt, et i Umaidija-Højskolen, et i Khâtûnija-Højskolen og et i Sharaf-el-mulks Høj-

skole, endvidere to Biblioteker tilhørende den ene af Fredagsmoskéerne; en af disse Samlinger rummede 12000 Bind, hvoraf mange var sjældne. Endelig var der Dumairija-Biblioteket, der var anbragt i et Dervishkloster, og som vel kun rummede 200 Bind, men hvert af disse Bind var, siger Jákút, 200 Dinarer værd, da de alle var Unica. Af Sandjars Palads, der laa paa hans private Grund ved Landsbyen Andarába, to Mil fra Merv, var der paa Jákúts Tid kun Ruiner tilbage, men Ydermurene stod endnu.

Den mongolske Invasion fordrev Jákút fra hans elskede Merv. Djinghizkhân og hans Mongoler forstod paa det grundigste Ødelæggelsens og Massemyrderiets Kunst. De oversvømmede Oasen, lagde Byen, dens Slotte, Moskéer og Biblioteker i Aske, stak Ild paa Sandjars Mausolæum, nedbrød alle de Dæmninger, der regulerede Murghâbs Løb og myrdede saa mange af Indbyggerne, som de kunde overkomme. For Merv som for hele Iran og Forasien betød Mongolernes Hærgninger og paafølgende Herredømme Enden paa al materiel Kultur, et Fald, efter hvilket de blomstrende Byer aldrig helt har rejst sig. Ibn Batûta og Hamdulâh Mustaufi fandt i det 14. Aarhundrede kun Ruiner i Merv.

Men Byen rejste sig endnu en Gang, skønt den aldrig fik sin gamle Glans tilbage. Tímûr dvælede af og til i Merv under sine Felttog, og hans Sønnesøn Shâh Rukh grundlagde i 1409 et nyt Merv, det hvis Ruiner nu kaldes Bairâm Alî Khân Kala. Denne By besøgte i 1418 af den persiske Forfatter Hâfiz Âbrû, der fandt den i blomstrende Tilstand. I 1510 slog Grundlæggeren af det nye national-persiske Dynasti, Sefeviden Ismâil, sin Medbejler Shaibânî Khân ved Merv og fordrev Uzbejerne, som havde bemægtiget sig Oasen. Derefter hørte Merv til Perserriget i over halvtredje

Hundrede Aar. Den sidste Halvdel af det 18. Aarhundrede, Tiden efter Nâdir Shâhs Død, var en forvirret Periode i Persiens Historie, fuld af Tronstridigheder, Oprør og Uroligheder. Under disse Forhold foretog Emiren af Bokhara, Masûn, i 1784 et Tog mod Merv. Bairâm Alî Khân, der tilhørte den nu i Persien regerende Kâdjâr-Familie, førte Forsvaret for Byen og førte det med stor Tapperhed. Men Byen faldt, og Bairâm Alî Khân, blev dræbt udenfor Byens Mure, og hans Søn Muhammed Husain Khân, blev slæbt i Fangenskab med Størstedelen af Beboerne. Det sidste Merv blev ødelagt, og Emiren af Bokhara nedbrød den store Dæmning, som endnu gennem de sidste Aarhundrede havde givet Merv en vis materiel Blomstring, i den Hensigt at skabe en Ørken, som Persernes Hære ikke kunde trænge igennem. Senere tog Khânen af Khiva Merv fra Emiren af Bokhara. Da Abbott i 1840 besøgte Merv, boede Khânens Embedsmænd i en elendig lille Landsby, bestaaende af ca. 100 Lerhytter. Denne sidste usle Rest af det historiske Merv blev ødelagt af Tekke-Turkmenerne, der ca. 1830 var begyndt at trænge ind i Oasen og nu snart tog den helt i Besiddelse. En persisk Hær besatte Merv i 1857. Et nyt persisk Felttog førte til et sørgeligt Nederlag ved Angrebet paa Fortet Kaushid Khân Kala, hvis Opførelse ved Tekke-Høvdingen Kaushid Khân endda endnu ikke var fuldendt.

I 1883 gjorde Russerne Ende paa Turkmenernes Røvertogter ved at underkaste sig Oasen. Den nye Fæstning Merv rejste sig paa Kaushid Khân Kalas Plads.

Ruinmarkerne ved Merv illustrerer halvtredje Tusindaars Historie. Hvilke værdifulde Bidrag til denne Historie vilde ikke kunne udvindes af Jordan, naar en Gang Arkæologernes Spader fik Lov til at gennemgrave Gammel-Mervs Ødemarker!

Handelssamkvæmmet mellem Rusland og Kina i Slutningen af det 18. Aarhundrede.

Ved O. C. Molbech.

I.

I Spidsen for anselige Røverbander havde Kosakhøvdingen *Yermak* i 1579 overvundet Tartarerne i det vestlige Sibirien og dermed knyttet umaadelige Landstrækninger til det russiske Rige

i Evropa. Hermed indleddes Russernes Fremtrængen imod Øst, og en Række Kampe fandt Sted langs Kinas Nordgrænse, som stadig truedes med Kosakindfald.

Imidlertid afsluttedes der under Kejserinde